

Forfatter: Steffen Arndal

Titel: Hans Adolph Brorson

Anvendt udgave: Hans Adolph Brorson

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Hans Adolph Brorson

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Forfatterskabets efterliv](#)
- [Bibliografi](#)

Indledning

Enevælde og pietisme

I den danske litteraturs historie indtager Hans Adolph Brorson en særstilling, idet hans salmer er udtryk for en personlig fordybelse af det kristne trosliv, der b.a. har rødder i barokkens og middelalderens andagtslitteratur og mystik. Disse traditionssammenhænge får i Brorsons digtning en særegen udformning, der er betinget af tre indbyrdes nært forbundne forhold. Han var den enevældige danske konges tro undersåt og som embedsmand forpligtet til at følge statsmagtens anvisninger. Samtidig blev hans tilværelse dybt præget af de særlige politiske, administrative og kulturelle forhold, der gjorde sig gældende i hans sønderjyske hjemstavn. De dannede baggrund for den tredje og mest betydende kraft i Brorsons liv og digtning, nemlig pietismen.

Enevældens indførelse 1660 - efter tabet af Skåne, Halland og Blekinge - medførte en absolutistisk reorganisering og centralisering af statsadministrationen, hvor alle tråde samledes i Kongens hånd. Han opfattedes som Guds statholder på jorden og hans rige var egentlig et gudsrige, som det var hans pligt som statens og kirkens overhovede at værne mod alle ydre og indre, verdslige og åndelige farer. Enevælden gjaldt imidlertid kun for kongeriget, ikke for det danske hertugdømme Slesvig, hvor kongen var hertug, og naturligvis heller ikke for det tyske len Holsten, hvor den tyske kejser var kongens lensherre. Hertugdømmerne regeredes derfor særskilt gennem tyske kancelli i København og med tysk som administrationssprog. Forholdene kompliceredes yderligere af, at begge hertugdømmer var delt mellem den danske konge og hertugen af Gottorp. Den nordlige del af Slesvig med byerne Tønder og Løgumkloster stod således under gottorpsk administration. Desuden fandtes i den vestlige del af Slesvig kongerigske enklaver, bl.a. herregården Trøjborg og Randerup sogn, der administrativt var en del af kongeriget og i kirkelig henseende hørte under Ribe Stift. Disse forhold betød, at Slesvig i vid udstrækning var tosproget, hvilket er en væsentlig forudsætning for, at den tyske pietisme tidligt kunne gøre sig gældende i her. Den var opstået i sidste fjerdedel af det 17. århundrede i Frankfurt am Main, hvor Philipp Jacob Spener vakte de første konventikler til live, og fra ca. 1700 virkede de såkaldte Franckeske Stiftelser i Halle under August Hermann Franckes ledelse som et centrum for den pietistiske vækkelse, der bl.a. tiltrak teologiske studenter fra Slesvig-Holsten. Her gjorde pietismen sig allerede fra slutningen af det 17. århundrede gældende i tysksprogede kredse i købstæderne. Det samme var tilfældet i hovedstaden, og under Frederik IV bestod der kontakt mellem det danske hof og Hallepietismen, hvilket 1704 resulterede i udsendelsen af to tyske, i Halle rekrutterede missionærer til Trankebar. Missionen var primært motiveret af enevældens centralistiske og uniformistiske ideologi. Alle den enevældige danske konges undersåtter skulle være rettroende kristne. Ligeledes så man i den hjemlige vækkelse en styrkelse af enevældens teokratiske

fundament. Nu skulle det virkelig føres ud i livet, at den danske konge var Guds statholder på jord, og at hans rige var et gudsrige. Derfor hilste enevælden vækkelsens fordybelse af kristenlivet velkommen, men vogtede samtidig nidkært over alle tendenser til separatisme.

Biografi

Brorson og pietismen

I de dansktalende kredse i Slesvig herskede en mere gammeldags bodsfromhed af Kingosk tilsnit. Dette var bl.a. tilfældet i enklavesognet Randerup, hvor Brorsons fader var sognepræst. I dette lille marsksogn mellem Ribe og Tønder fødtes de tre brødre Brorson, der senere som led i den pietistiske vækkelse skulle komme til at indtage fremtrædende embeder i enevældens statskirke, Nicolai 1690, Broder 1694 og Hans Adolph 1694. Den yngste blev opkaldt efter ejeren af Trøjborg gods, Hans Adolph von Buchwald, der havde kaldsretten til Randerup Kirke, og hos hvem Brorsons morfader Nicolai Clausen, senere hans morbroder af samme navn, var ansat som godsforvaltere. De tre brødre blev i hjemmet undervist af huslærere, bl.a. af Oluf Holbek der i 1704 blev deres stedfader, idet han overtog kaldet efter deres fader og giftede sig med enken. Brødrene fulgtes ad til latinskolen i Ribe og dimitteredes herfra til Københavns Universitet for at studere teologi, Nicolai 1710, Broder og Hans Adolph 1712. Det var midt under Store Nordiske Krig (1709 - 1720), hvor Frederik IV gjorde et sidste forsøg på at genvinde de tabte landsdele øst for Øresund, hvilket ikke mindst medførte turbulens på Brorsons hjemegn, idet hertugen af Gottorp, der var beslægtet med det svenske kongehus, modarbejdede den danske konges bestræbelser på en stærkt generende måde.

Brorson har næppe modtaget særlige impulser gennem sit studium ved det ortodokse teologiske fakultet. Til gengæld studerede han iflg. det i forbindelse med bispevielsen affattede ";Vita"; foruden teologi også sprog, filosofi og historie (BSS III; s. 245), hvilket han angiver som årsag til, at han i modsætning til sine to brødre ikke kunne gøre sit studium færdigt, skønt han 1715 var blevet optaget på Borchs Kollegium, som Holberg netop havde forladt. Han lå syg hele vinteren og måtte 1716 vende hjem uden at have taget eksamen. Den egentlige grund har vel været den, at Brorson ikke overholdt den med kollegiepladsen forbundne pligt til at holde disputationer. Det afbrudte studium synes således at hænge sammen med en også i psykisk henseende svagelig konstitution, Brorsons ";svage sind";, der vedblivende skulle præge hans tungsindige, af tvivl og anfægtelser hjemsøgte sjæleliv. Medens de to ældre brødre afsluttede deres studier på den normerede tid og straks fandt ansættelse, Nicolai som sognepræst i Bedsted, Broder som huslærer hos biskop Thura i Ribe, måtte lillebroderen vende hjem med uforrettet sag og ligge familien til byrde. Han blev først optaget i hos Nicolai i Bedsted, senere i hjemmet i Randerup, hvor han hjalp sin efterhånden svagelige stedfader.

Medens Brorson havde været i København var der indtruffet visse både i politisk, religiøs og familiær henseende væsentlige forandringer på hans hjemegn. På grund af hertugens prosvenske holdning, havde Frederik IV i sin egenskab af lensherre inddraget de gottorpske dele af Slesvig og slået dem sammen med de kongerigske. Hele Slesvig regeredes nu fra tyske kancelli i København, og i de tidligere gottorpske dele indførtes ";dansk"; administration, bl.a. i Løgumkloster, hvor Brorsons morbroder, Nicolai Clausen, fik embedet som amtsforvalter og med sin familie flyttede ind på ";Slottet";. Her fik man nu Brorson anbragt som huslærer for Clausens børn. Samtidig var den pietistiske vækkelse brudt frem i de dansketalende egne i Vestslesvig. Dens centre var præstegårdene, hvor unge teologiske kandidater, der havde studeret i Tyskland, bl.a. Enevold Ewald, digterens fader, der havde været i Jena og Kiel, og Søren Vedel, der havde studeret i Halle, foranstaltede katekisationer og gudelige forsamlinger henholdsvis i Højst og Døstrup. Også Brorsons brødre virkede ivrigt i vækkelsens ånd. Broder

var 1719 blevet sognepræst i Mjolden, og ikke mindst Nicolai fremkaldte i Bedsted et betydeligt vækkelsesrøre. Det er da ikke noget under, at også den spagfærdige huslærer i Løgumkloster blev grebet af vækkelsen og oplevede en personlig omvendelse, som han i sit ";Vita"; giver en karakteristisk beskrivelse af:

Ved den tiid begyndte hand at faae Meere Indsigt i den sande Christendoms beskaffenhed, under adskillige fristelser, i uophørlige bønner og aandelige betragtninger at smage Evangelii Sødhed (BSS III, s. 245).

Selvom Brorson tydeligvis tidsfæster sin omvendelse til Løgumklostertiden, gør formuleringen ";ved den tiid"; det klart, at han ikke har oplevet et pludseligt gennembrud fra tvivl og fortabelsesangst til urokkelig trosvisshed, således som man ellers gerne så det indenfor Hallepietismen. Brorsons omvendelse er ikke et pludseligt trosgennembrud, men en langsom proces, der ledsages af ";fristelser";, nemlig religiøs tvivl, men også efterhånden begynder at give sig udslag i personlige erfaringer af ";Evangelii Sødhed";, de euforiske oplevelse af nådens befriende lethed, som den personlige tilegnelse af frelsen kan give sig udslag i. Brorsons tro er fortsat en anfægtet og svag tro.

Brorsons personligt gennemlevede genfødsel synes at udgøre den biografiske baggrund for den sandsynligvis senere salme ";Guds igienfødde, nye, levende siele";, der i de i *Den Danske Salmebog* (nr. 464) udeladte afsnit giver en tilsvarende beskrivelse af genfødselsforløbet. Det betones, at det er ";Frelserens levende-giørende Stemme";, som vækker den personlige syndserkendelse, hvilket giver sig udslag i en smertelig bodskamp:

Ach! hvad vi bleve da selsom til mode,
Nu vi ret kiendte fordervelsens stand,
Da vi tilforne ey andet forstode,
End at os feylede ikke et grand,
Stinkede i vor begierligheds grave,
Da vi formeente dog livet at have
(BSS I, s. 313).

Udtrykket ";fordervelsens stand"; skal, som det ses, tages ganske bogstaveligt, idet Brorson sammeligner de uomvendte vanekristne med stinkende lig i graven. Den fremadskridende erkendelse af denne tilstand fører til en stadig stærkere fortabelsesangst, men omsider også til et begyndende håb om frelse:

Saae man end Sinai mægtig at lyne,
Buldre og tordne af domme-dags skye,
Golgatha blev dog omsider til syne,
Saligheds morgen begyndte at grye,
Da brød hun ud, som af fødselens smerte,
Det af Gud skabte nye levende hierte
(BSS I, s. 314).

Fortabelsen under loven ("Sinai;") afløses efterhånden af en tro på Frelsen ("Golgatha;"), men at det gennembrud, der omtales, ikke er et gennembrud til urokkelig frelsesvisshed fremgår af fortsættelsen:

Troen begyndte, den rygende tave,
Hiertets forborgene menniskes siel,
Først i en længsel sin JEsom at have,
Og nu al verden at sige far vel

(BSS I, s. 314).

Den tro, der bryder frem, er blot en ";rygende tave";, en svag tro, der videreudvikles, efterhånden som den genfødte i længsel efter Jesus vender sig bort fra verden.

Selvom Brorson i sit ";Vita"; knytter sin omvendelse og sin salmedigtning sammen (BSS III, s. 245) er der ikke overleveret salmer fra Brorsons hånd, der kan tidsfæstes til tiden i Løgumkloster. At Brorson allerede i denne tid har været i besiddelse af litterær dannelse og kunstneriske ambitioner, fremgår imidlertid af et sørgedigt over broderen Nicolais unge hustru, der døde 1721, ";Ved Anna Christina Brorsons begravelse";. Dette ingenlunde primitive alexandrinerdigt viser, at Brorson mestrede senbarokkens stilistiske krav og forkærlighed for manieristisk kompliceret metaforik, som han kan have stiftet bekendskab med under studierne i København og gennem ";Kingos Salmebog";, der ikke var autoriseret i Hertugdømmerne, men sandsynligvis har været i brug i enklavesognet Randerup. Digtet er præget af en ejendommelig symbiose mellem pietistik farvet fromhed og vildtvoksende metaforik. Det gælder omskrivningen af graven som ";I ved JESU Død frifegted Næder-Lande"; (BSS III, s. 207), og ikke mindst Brorsons brug af rosen-billedet forbinder på rørende vis senbarokkens stil med den kærlighed og det opstandelseshåb, som man i denne vakte kreds nærrede for den afdøde:

Her er en *Rose* lagt (*Trotz Edens Rosmariner*)
Af *Christi Roser* af de rareste *Christiner*,
>En *Rose* Himmel-Sød imens vi Hende saae,
>Hvis Længsels Minde vi til Døden bære maae.
>At og den Jord og Sted, hvor Hun sig lod begrave,
>Er os et Blomster-Bed og yndig *Rosen*-Have,
>Sov sødt, Du yndigste udi Din *Rosen*-Dal!
I Ævighedens Vaar Du ævig blomstre skal
(BSS III, s. 208).

";Ved Anna Christina Brorsons Begravelse"; står isoleret i Brorsons produktion men illustrerer, at Kingos og Elias Naurs billedrige barok er en væsentlig forudsætning for hans salmedigtning.

Forfatterskab

- [Salmedigtningens begyndelse](#)
- [Tønderhefterne](#)
- [Troens rare Klenodie](#)
- [Salmedigtningens begyndelse](#)
- [Biskop i Ribe](#)
- [Svane-Sang](#)

Salmedigtningens begyndelse

Den anden afgørende forudsætning for Brorsons salmedigtning er den tyske pietistiske vækkelsessang. Især Halle-pietismen var præget af en overvældende sangglæde, der dels knyttede an til den reformatoriske salmetradition og den tyske baroksalme, dels frembragte en mængde nye salmer og melodier af et ofte ariepræget tilsnit. De samledes i Halle-pietismens repræsentative salmebøger *Geist-reiches Gesang-Buch* (1704) og *Neues Geist-reiches Gesang-Buch* (1714), der blev udgivet af Johann Anastasius Freylinghausen. Disse salmebøger spredtes overalt i det protestantiske Tyskland, og nåede også de tysksprogede dele af Slesvig, hvor den

pietistiske vækkelsessang spillede en stor rolle for pietismens udbredelse. Det var også tilfældet i de dansktalende dele af befolkningen, hvor de første oversættelser så dagens lys i forbindelse med den Vestslesvigske vækkelse på egnen omkring Løgumkloster. Søren Vedel melder i et brev til Francke, dateret Døstrup 11. januar 1722 (Archiv der Franckesches Stiftungen, sign. /H D90), at man her sang salmer, der var oversat fra Halle-salmebøgerne. En af Enevold Ewald foranstaltet, muligvis håndskreven samling af oversættelser er desværre tabt, men synes at afspejle sig i en række håndskrifter i Det Kgl. Bibliotek (sign. Thott 202). I modsætning til Brorsons senbarokke sørgedigt ";Ved Anna Christina Brorsons begravelse"; udmærker disse oversættelser, som Brorson sandsynligvis har kendt, sig ved en høj grad af primitivitet, både hvad rim og syntaks angår. Det skyldes først og fremmest sproglig uformuenhed. Ikke destomindre er disse oversættelser æstetisk relevante, idet de er udtryk for den med vækkelsesfromheden sammenhængende holdning, at det første umiddelbare udtryk, det første ord, der falder oversætteren ind, er af særlig værdi som udtryk for den emotionelle autenticitet, som genfødte mennesker tilstræber. Jævnside med senbarokkens kunstneriske ambitioner, spiller også denne spontanitet, der lader hånt om kunstneriske krav og stilistisk finpudsning, en væsentlig rolle for Brorsons virksomhed som oversætter og digter, der efter al sandsynlighed har taget sin begyndelse allerede i forbindelse med omvendelsen i Løgumkloster.

Ifølge Brorsons ";Vita"; motiverede omvendelsen ham til at genoptage det afbrudte teologistudium (BSS III, s. 245). I denne forbindelse har det også spillet en rolle, at hans Stedfader døde 1721, og at kaldet i Randerup derved blev ledigt. Øjensynligt har Nicolai Clausen, der som tidligere godsforvalter på Trøjborg havde gode forbindelser til den nye ejer O.F. von Buchwald, set en mulighed for at få sin søstersøn i embede, en af sine døtre gift og sin søster, Brorsons gamle mor, samt Brorsons halvsøster, der boede i præstegården, forsørget. Embedet blev i hvert fald tilbudt Brorson, der i september 1721 rejste til København, bestod eksamen i oktober og tredje søndag efter påske det følgende år blev indsat i embedet i Randerup, hvorefter han d. 16. november 1722 i Løgumkloster blev gift med sin sekstenårige elev og kusine Catharina Steenbek Clausen. Om det nygifte præstepars liv og Brorsons embedsførelse i Randerup vides ikke meget, men han må nidkært have virket i vækkelsens ånd, idet han i 1729 fik et nyoprettet embede som hjælpepræst i Tønder.

Tønderhefterne

Tønder, der tidligere havde hørt under hertugen af Gottorp, var en rent tysktalende købstad, hvor Johann Hermann Schrader, der havde været lærer for arveprinsesse Charlotte Amalie og havde gode forbindelser til hoffet, i 1728 fik embedet som provst. Han var en energisk bodspietist af spenersk observans og fremkaldte en betydelig vækkelse i byen, der bl.a. resulterede i oprettelsen af et vajsenshus. Schrader ønskede også vækkelsen udbredt til de dansktalende beboere i Tønder landsogn og de mange karle og piger herfra, der tjente i byen, hvorfor han fik Brorsons embede som ";dansk og 3die Præst"; oprettet. I 1733 byggedes bedehuset i Emmerske, hvor Brorson søndag eftermiddag holds gudstjeneste for landsognets beboere, der havde vanskeligt ved at nå betids frem til den danske froprædiken i Tønder.

I Tønder spillede den tyske pietistiske vækkelsessang en stor rolle. Schrader interesserede sig levende for hymnologiske spørgsmål, skrev selv salmer og var, da Brorson kom til byen, i gang med at foranstalte en repræsentativt samling af pietismens salmeskat. Den udkom 1731 under titlen *Vollständiges Gesang-Buch*, og udmærker sig ved at recipere ikke blot *Geist-reiches* og *Neues Geist-reiches Gesang-Buch*, men også en lang række andre, herunder herrnhutiske salmebøger. Året efter at den tysktalende del af menigheden således havde fået sin egen statelige salmebog, udgav Brorson det første af de såkaldte ";Tønderhefter";, *Nogle Jule-*

Psalmer/ GUD til Ære Og Christne-Siæle/ i sær siin elskelige Meenighed til Opmuntring Til den forestaaende Glædelige Jule-Fest Eenfoldig og i Hast sammenskrevne Af H. A. B. (BSD, s. 9).

At salmerne i det beskedne hefte betegnes som ";Eenfoldig og i Hast sammenskrevne"; er en beskedenhedsformel, der næppe skal tages bogstaveligt men snare betragtes som et udtryk for vækkelsessangens prioritering af spontanitet og autenticitet. Foruden Brorsons kendte julesalmer rummer heftet da også to nytårssalmer og en oversat salme om opstandelsen. Brorson har for at fylde et ark (16 sider) anvendt et materiale, som han havde liggende i forvejen, og som måske rækker tilbage til tiden i Randerup, måske i Løgumkloster. Den pietistiske vækkelsesfromhed i Brorsons julesalmer udmærker sig ved en djærv og håndfast tone, der uden omsvøb går direkte til sagen og bl.a. er komprimisløs i bekæmpelsen af de udbredte verdslige juleskikke:

Hvor kunde nogen mene,
Som har naturlig Sands,
At vi vor GUD kand tiene
Med syndig Drick og Dantz;
Skal Jule-Festen være
Til JESu Lov og Priiß,
Saa lad Ham faa sin Ære,
Paa lovlig Christen-Viis
(BSD, s. 12).

Heroverfor betoner Brorson med mesterlig enkelhed, at den sande juleglæde ikke beror på vanekristendommens sikkerhed men har sit udspring i det af synd og fortabelsesangst anfægtede hjerte:

Og blandes end min Fryde-Sang
Med Graad og dybe Sukke,
Saa skal dog Kaarsets haarde Tvang
Mig aldrig Munden lukke;
Naar Hiertet sidder meest beklemt,
Da bliver Frydens Harpe stæmt,
At dend kand bedre lyde
Saa Kaarset selv, naar JESus vil,
Maa ogsaa hielpe Siælen til
Med Psalmer at udbryde
(BSD, s. 17).

I forhold til den håndfaste vækkelsesprædiken, der generelt præger heftet, indtager Brorsons berømteste julesalme, ";Den yndigste Rose er funden"; (BSD, s. 28) en særstilling, idet vækkelsesssangens spontanitet her forbindes med den metaforiske komplikation, der kendes fra det senbarokke sørgedigt ved svigerindens begravelse. Salmens begyndelse er struktureret som et emblem, hvor et citat fra Højsangen fungerer som *motto*: ";Jeg er en Rose i Saron. Cant. 2. v. 1";, medens indledningsstrofens første halvdel repræsenterer emblemets *pictura* og dens anden halvdel den forklarende *subscriptio*:

Den yndigste Rose er funden
Blant stiveste Torne oprunden,
Vor JESus den deyligste Pode
Blant syndige mennesker grode.

Jesu fødsel blandt syndige mennesker sammenlignes med en ædel, sart (og duftende) rose, der vokser op blandt stive og tornede vækster. I de følgende strofer udfoldes *subscriptio* til en gennemført allegori. Rosen står gennemgående for Jesus, medens torne og tidsler repræsenterer de i sikkerhed uimodtagelige, syndige mennesker. Salmens billedrigdom og de mindre forskydninger, som metaforikken er genstand for, efterhånden som læsningen skrider frem, medfører imidlertid en række forståelsesvanskeligheder. Bl.a. er det ikke klart, hvorledes Christusrosen i str. 4 kan ";rense og gandske forsøde / Vor Vextes fordervede Grøde";. Set i sammenhæng med salmens helhed er det imidlertid tydeligt, at det er rosens duft, ";Christi vellugt"; (2. Kor. 2,14 - 15), der trænger ind i det i bogstavelig forstand ";fordervede"; menneskesind, fordriver syndens stank og ændrer det forvildede liv til sund åndelig vækst. Det er denne duft, som mennesket i str. 9 ";finder og smager";, og som i str. 10 udrenser de ";giftige Lyster"; og ";Kaarset saa liflig forsøder";. Som i ordet sødmælk betegner begrebet ";Sødhed"; hos Brorson det rene, ufordærvede og velsmagende i modsætning til det urene, giftige, fordærvede og stinkende. Det er et udtryk for den oversanselige renhed, lethed og glæde, der er forbundet med syndstilgivelsen og frelsen og fører til evigt, tidløst, bevidst liv i Christus, i modsætning til synden, der som en allerede i levende live påbegyndt forrådnelsesproces kun fører til, at mennesket med døden fortabes i de ubevidste biologiske processers mørke. Trods den jordiske tilværelses lidelser, kan mennesket således i dødens bevidsthedstab være forvisset om ikke at miste Frelsen i Christus, som det allerede har fornemmet i sinde som en roses flygtige duft:

Lad Verden mig alting betage,
Lad Tornene rive og nage,
Lad Hiertet kun daane og briste,
Min Rose jeg aldrig vil miste.

Med sin tætføring af lidelse og eufori, der med stigende intensitet rykker tættere og tættere på mennesket for, fremhævet af det anaforiske ";Lad"; og de lange vokaler i ";betage";, rive og nage"; og ";daane";, at kulminere i ordet ";bristes"; korte i og st-forbindelse, er strofen beslægtet med den bernhardinske mystiks erotisk tonede stræben efter forening med den lidende Frelser. Denne stærkt affektive mystik går tilbage til den hellige Bernhard af Clairvaux, hvis Højsangs-exegese tolkede det elskende par i den gammeltestamentlige Højsang som et billede på forholdet mellem Jesus og den enkelte sjæl. Brorsons brug af rosenbilledet er desuden beslægtet med de såkaldte pseudobernhardinske passionssalver (lat. salve = hil), en række hymner til den lidende Frelseres forskellige legemsdele og sår, der i dag ikke tilskrives Bernhard af Clairvaux men Arnulf af Louvain. Her betegnes Christi sår som roser.

I de følgende år udgav Brorson yderligere 11 salmehefter, med egne salmer og oversættelser, hvis forlæg med få undtagelser findes i ";Tønder-salmebogen";. Hefternes titler svarer for de senere vedkommende til ";Tønder-salmebogens"; afsnit. Det ligger således nær at antage, at Brorson under udgivelsen har set en mulighed for, at rækken af hefter efterhånden kunne komme til at udgøre en pendant til Schraders tyske salmebog.

I 1730 efterfulgte Christian VI, pietisten blandt de danske konger, sin fader, Frederik IV, på tronen. For en tid var det dog uafklaret, om det var Halle-pietismen eller det sidste aktuelle udslag af den pietistiske vækkelse, Herrnhutismen, der skulle komme til magten i Danmark. Den tyske rigsgreve Nikolaus Ludwig von Zinzendorf havde i 1727 grundlagt Brødremenigheden, der dels bestod af fordrevne bøhmiske protestanter, dels af den stedlige sognemenighed og forskellige vakte personer, der ikke kunne finde sig tilrette indenfor den officielle kirke. Dette nye vakte samfund byggede på Zinzendorfs gods Bertelsdorf i Oberlausitz en ejendommeligt organiseret koloni, der bl.a. opretholdt streng adskillelse mellem kønnene og, da den lå på det såkaldte Hutberg, fik navnet Herrnhut. Christian VI

havde allerede før tronbestigelsen mødt Zinzendorf under en rejse i Tyskland og var blevet grebet af hans karismatiske personlighed. Ved kroningsfestligheder i 1731 blev Zinzendorf modtaget som en hædret gæst og fremkaldte en vækkelse ved hoffet, medens hans ledsagere, simple håndværkere, tog sig af de lavere klasser, hvilket bl.a. medførte igangsættelsen af den danske mission i Vestindien. Af særlig betydning for menighedslivet i Tønder var det, at Zinzendorf på rejsen til København havde et animeret møde med slesvigske gejstlige, herunder Schrader. Zinzendorf må have interesseret sig for menighedslivet i Tønder. Han sendte i hvert fald på hjemrejsen Schrader en gave på tolv dukater til det kommende vajsenhus, og der var også senere brevkontakt mellem dem. I begyndelsen af trediverne kom de første lægprædikanter fra Herrnhut til Tønder, hvor de blev vel modtaget, ja Schrader ønskede endog at beholde dem der med henblik på etablering af et menighedsliv af herrnhutisk præg. Der er ikke tvivl om, at herrnhutismen på dette tidspunkt blev betragtet som det sidste aktuelle udslag af den pietistiske vækkelse, og at Brorson som sin foresatte Schrader ved denne lejlighed grundlagde en livslang sympati for herrnhuterne, der senere skulle komme til at volde ham betydelige vanskeligheder.

Troens rare Klenodie

Christian VI søgte i alle sammenhænge at fremme pietismens sag. Således kom en række personer, der havde gjort sig bemærket gennem deres vækkelsesiver til ansete embeder i enevældens statskirke. Det gjaldt foruden Enevold Ewald, der allerede i 1727 var blevet præst ved Vajsenhuset i København, hvor han i forbindelse med branden året efter fremkaldte en stærk vækkelse, bl.a. også de tre brødre Brorson. Nicolai fik ved kongens direkte indgriben det ansete embede ved Nikolai Kirke i København. Broder Brorson, der var blevet stiftsprovst i Ribe, blev 1737 udnævnt til biskop i Ålborg og efterfulgtes i Ribe af Hans Adolph, der fik embedet uden at have søgt det. Den pietistiske vækkelse gjorde sig i disse år stærkt gældende i byen, hvilket har været medvirkende til, at Brorson nu skred til en samlet udgivelse af de i Tønder publicerede salmehefter. Den udkom i 1739 hos F. Chr. Mumme i København under titlen *Troens rare Klenodie*.

Brorson gav bogen en i forhold til ";Tønder-salmebogen"; selvstændig inddeling i 7 hovedafsnit. I det første samledes salmerne til kirkeåret under overskriften ";Troens frydefest"; (I). Det efterfulgtes af en dogmatisk afsnit, ";troens Grund"; (II), og et afsnit om sakramenterne, ";Troens Midler"; (III). Herefter fulgte afsnit af overvejende fromhedspsykologisk og sjælesørgerisk karakter, ";Troens Frugt"; (IV), ";Troens Kamp og Sejer"; (V) og ";Troens Herlighed"; (VI), og det hele afsluttedes med et eskatologisk afsnit, ";Troens Ende"; (VII), der efterfulgtes af nogle mindre tillæg. I de enkelte underafsnit bibeholdt Brorson imidlertid Tønder-salmebogens rubrikker, således at *Troens rare Klenodie* fortsat dannede en pendant til denne. I kraft af den selvstændige hovedinddeling, Brorsons egne salmer, der som oftest anbringes forrest i de forskellige underafsnit, og det selvstændige præg, som Brorson gav de mange oversættelser, fremtræder *Troens rare Klenodie* imidlertid som et selvstændigt værk, der blev den danske pietismes vigtigste opbyggelsesbog, ikke mindst fordi den formidler tysk vækkelsesfromhed og salmetradition til dansk med et for Brorsons karakteristisk dansk særpræg.

Indtil det 19. århundrede, hvor dansk salmetradition med Grundtvig oplever en særlig opblomstring, var salmegenrens udvikling i Tyskland og Danmark forløbet parallelt. I begge lande afløstes den informative formidling af reformationens budskab i det 17. århundrede en en vidtgående emotionalisering og retorisering, der medførte, at den oprindelige reformatoriske umiddelbarhed efterhånden fik karakter af en fromhed og religiøs inderlighed, der i vid udstrækning trak på en intensiv reception af katolsk andagtslitteratur af

middelalderlig oprindelse. Det er i forbindelse med denne emotionalisering af troen, at det lutherske synd-nåde-skema blev forbundet med bl.a. den bernhardinske mystiks højsangserotik og blod og sårmotivik. Salmen betragtedes i det 17. århundrede som den fornemste litterære genre, der ikke burde stå tilbage for den verdslige digtning. Man dyrkede imidlertid ikke det højeste stillejes retoriske pragt, men tilstræbte snarere det mellemste stillejes andagt og inderlighed, hvis vigtigste repræsentant er Paul Gerhardt. Denne udvikling ligger til grund for Kingos og Elias Naurs salmedigtning, der dog også er medbestemt af den senere manieristiske barokdigtning i Tyskland.

Det nye ved den pietistiske salmedigtning er således ikke den religiøse følelse. Den havde man i forvejen, men derimod den religiøse empiri, vækkelsesfromhedens psykologiske erfaringsverden med dens beskrivelser af troslivets vekslende tilstande. Den pietistiske salmedigtning søgte dog også tilbage til den oprindelige reformatoriske umiddelbarhed og gav ofte salmen et enfoldigt og spontant præg. Denne tendens gør sig især gældende hos Zinzendorf og i den herrnhutiske salmedigtning, men præger også ";Ewalds Samling"; og Brorsons ";Eenfoldig og i Hast sammenskrevne"; salmehefte. Spontaniteten er også bestemmende for Brorsons oversættelsesteknik. Han har oversat med melodien i øret, ord for ord uden at gøre forlægget til genstand for en nærmere analyse. Da rimvokalerne på dansk og tysk ikke stemmer overens, tvinges han gang på gang til omskrivninger, der til tider kan fjerne sig langt fra forlægget og ofte tilføjer metaforiske udtryk, der som helhed giver Brorsons oversættelser et i forhold til de tysks salmers abstrakthed levende, anskueligt og konkret præg.

Brorson har imidlertid også lært af de salmer, han oversatte. Det gælder først og fremmest vækkelsesssangens psykologiske differentiering og sjælelige erfaringsverden. Denne var indenfor den tyske pietisme i vid udstrækning overtaget fra barokkens og middelalderens mystik og mange pietister, bl.a. Christian Friedrich Richter, der er repræsenteret blandt forlæggene til Brorsons oversættelser med 10 salmer, anvendte i deres private andagtsøvelser introversionsmystiske praktikker, f.eks. ordløs bøn. For Brorsons oversættelser af Richters salmer er det imidlertid karakteristisk, at det i egentlig forstand introversionsmystiske falder under bordet. Hans oversættelse af Richters ";Mein gnug-beschwerter Sinn"; (BSS II, s. 135, jfr. BSD, s. 350) slører Richters klare skelnen mellem en ydre og en indre virkelighedsdimension på en højst forvirrende måde, der viser, at egentlig introversionsmystik har været ham fremmed. Trods en beslægtethed med mystikken er det derfor næppe rigtigt at betegne Brorson som mystiker, med mindre man vil almengøre dette begreb indtil indholdsløshed.

Brorsons mystikreception kommer først og fremmest til udtryk i hans brug af den Bernhardinske Jesuserotik, som han ofte anvender med en konkrethed, der er faldet eftertiden for brystet. Man har med forkærlighed tolket den som udtryk for en af pietismens strenge moral i Freuds forstand fortrængt primærseksualitet. Pietismen undertrykker imidlertid ikke seksualiteten. Denne er tværtimod, i en for begær rensat, lutret, i ordets egentlige betydning sublimeret skikkelse en væsentlig fromhedspsykologisk faktor, således som det kommer til udtryk i Brorsons oversættelse af Gottfried Arnolds "Verliebtes lust-spiel reiner seelen" (BSS II, s. 163, jf. BSD, s. 354) og f.eks. præger hans salme om Evas skabelse, "Adam gik i frydens lund" (BSS I, s. 223). Arnolds forestillinger om en sublimering af seksualiteten er nært forbundet med Jacob Böhmes Sophia-mystik, der opfattede ";Visdommen"; som en underskøn kvindeskikkelse, den guddommelige Sophia, i Adams indre. Med syndefaldet mistede han imidlertid forbindelsen med hende og fik som erstatning en ydre kvinde, Eva, der blev dannet af hans ribben. Det har hidtil ikke været muligt at finde belæg for, at Brorson har beskæftiget sig med eller i det hele taget kendt Sophia-mystikken, hvilket næppe heller er sandsynligt. Seksualitetens sublimering står hos ham snarere i forbindelse med alment udbredte forestillinger om dens rolle i ægteskabet og i fromhedslivet, således som de også kendes fra Arnolds mere moderate og tilgængelige skrift om de første kristne samliv, *Das Eheliche und*

Unverehelichte Leben der ersten Christen, Frankfurt am Main 1702. Brorsons beskrivelse af Adams og Evas følelser for hinanden viser imidlertid klart, at hans forestillinger om seksualitetens sublimering ikke står tilbage for Arnolds:

Hvad hand fandt i GUd for roe
Saadan himmel-sindet mage
Af Guds egen haand at tage,
Kan mand nu vel aldrig troe,
Her var ingen syndig brynde,
Som det pleyer nu at gaae,
Men GUds liflighed og ynde
Begge ud af øyne saae
(BSS I, s. 224).

At Brorson næppe har kendt Sophia-mystikken udelukker ikke, at Adam før syndefaldet var i besiddelse af visdom. I kraft af Guds ånd, Helligånden, der var indblæst ham ved skabelsen, besad han gudbilledligheden og dermed også en guddommelig visdom, der formåede at gennemskue og forstå skabningens indre sammenhæng og dyrenes væsen. Derfor kan han også i overensstemmelse med den i det 17. århundredes sprogtænkning udbredte forestilling om det adamiske ursprog navngive dyrene med motiverede tegn, der umiddelbart udspringer af denne indsigt, således som det fremgår af "Den luft hvori vi gaae" (BSS I, s. 220), hvor Brorsons anvendelse af synssansen og verbet "(giennem)kige" træder i forgrunden:

Saa snart et dyr hand saae,
Strax kunde hand forstaae
Dets art, natur og evne,
Og det derefter nævne,
Hand kunde giennemkige
Naturens hele rige
(BSS I, s. 221).

Med syndefaldet er menneskets "viisdom", den umiddelbare forståelse af naturen gået tabt. I "Op! al den ting, som Gud har gjort" (BSS I, s. 217) anvendes synssansen og verbet "kige" derfor gentagne gange i forbindelse med modificerende adverbier, der angiver synsevnenes begrænsning (str. 5, 8 og 9), samtidig med at det gentagne "hvad skal jeg sige" betoner, at det motiverede adamiske ursprog er afløst af det konventionelle sprogs arbitrære tegn, der kun højst ufuldkomment formår at gengive tingenes væsen:

Det mindste græs jeg undrer paa,
I skove og i dale,
Hvor skulle jeg den viisdom faae,
Om det kun ret at tale?
(BSS I, s. 218).

Brorsons holdning til naturen er således ikke præget af den fysikoteologiske indsigt, der var karakteristisk for hans tid, men snarere af den undren, der sætter et gennemgående præg på salmen. Den tabte "viisdom" er kun bevaret i rudimenter, som det dog for et genfødt menneske er muligt i nogen grad at reaktivere, hvilket kommer til udtryk i, at verbet "kige", der etymologisk er beslægtet med ordet "kikkert" og udtrykket "at holde udkig", i modsætning til den nutidige betydning af ordet betegner en særlig anstrengelse af synssansen, der gør det muligt at nå udover sansernes begrænsning og visionært fange et glimt af en transcendent tilværelsesdimension. I al sin dennesidige mangfoldighed bliver naturen for Brorson således

trods syndefaldet transparent og lader mennesket ane skaberens visdom og den kommende himmelske herlighed bag den konkrete virkeligheds fænomener. Det er ikke usandsynligt, at Brorsons himmelvisioner i visse tilfælde kan være forbundet med et ikke-fixeret panoramasyn, hvor synsakserne glider fra hinanden, hvilket forbigående kan fremkalde en intensiveret rumperception, der formår at omfatte en mangfoldighed af synsindtryk på en gang. Dette synes bl.a. at fremgå af den ejendommelige salme "O! hvilken ære" (BSS II, s. 270). Brorson henviser her til Ef. 3,18, ";at I sammen med alle hellige må kunne fatte, hvor stor bredden og længden og højden og dybden er, og kende Kristi kærlighed";, hvilket han omskriver til et kosmisk billede, hvor verdensrummets tredimensionale dyb og Jesu kærlighed går i eet, som et uendeligt rum, der omfatter digteren på alle sider:

Som paa hans himle,
Der verdens grund har sat,
Stiernerne vrimle
Imod den mørke nat,
Saaledes brænder
Min JEsu kierlighed,
Hvor jeg mig vender,
Og tænker op og ned,
Og mig omspender
Som himlen selv saa breed
(BSS II, s. 273).

Brorsons salmedigtning præges dermed gennemgående af en oplevelse af kontakt med en transcendent oversanselig virkelighed, der kan fornemmes i sindet som en roses flygtige duft, kan anes visionært gennem den synlige virkelighed og forventes at bryde afgørende frem i nær fremtid. Det er i denne forbindelse væsentligt, at Brorsons salmer ganske mangler de for især den spenerske pietisme karakteristiske kiliastiske forestillinger om et tusindårsrige, der skulle bryde frem som en følge af vækkelsen, vel at mærke før Jesu genkomst og verdens undergang. På dette punkt ligger Brorson på den gammellutherske linie, der i overensstemmelse med Augustin tolkede tusindårsriget i Johannes Åbenbaring, kapitel 19 som fortidigt, som identisk med kirkehistorien, der egentlig måtte betragtes som afsluttet, da historien passerede år 1000. Dette er baggrunden for de i det 16. og 17. århundrede udbredte forestillinger om at leve i verdens sidste tider, som også Brorson tilslutter sig. Brorsons fremtidsforestillinger er derfor først og fremmest koncentreret om verdens undergang, der i salmen ";O menneske, som troer og veed"; beskrives med næsten surrealistisk kraft:

Da, naar de store tegn skal skee
I stierner, soel og maane,
Naturen, som i fødsels vee,
Er færdig til at daane.

Naar havet bruser op i skye
Og vælter sine strømme,
Ret som det vilde strax paa nye
Al verden oversvømme.

Naar alle torden sammenslaer,
Og alle vinde suser,
Naar jorden som en vugge gaaer,
Og himlens hvelving ruser.

Da just udi den samme stund
Vil Christus aabenbares,
Og at der skal til baade pund
Og alle renter svares
(BSS II, s. 355).

Selvom stroferne afsluttes med punktum, er der tale om en gennemgående syntaktisk spændingsbue, der kulminerer i hovedsætningens markering af Jesu tilsynkomst samtidig med de i det foregående beskrevne fænomener. Forestillingen om himmelhvælvningens sammenbrud ("ruser"); rummer ikke nødvendigvis en modsætning til omtalen af verdensrummets dyb, i ";O, hvilken ære";. Uanset om verdensrummet opfattes ptolemæisk eller kopernikansk, er det en transcendent uendelighed, der ved verdens undergang gennembryder den begrænsede menneskelige virkelighed, hvilket Brorson her udtrykker ved anvendelse af Det Ny Testaments forestilling om himlen som en hvælving, og det ptolemæiske verdensbilledes opfattelse af himlen som et firmament, en kugleskal, som stjernerne sidder på.

Biskop i Ribe

I 1741 udnævnte Christian VI Brorson til Biskop i Ribe. Inden indsættelsen oplevede han imidlertid den sorg at miste sin hustru, der døde ved fødslen af deres trettende barn, der som to tidligere var dødfødt. Af ægteskabets tretten børn var de tre dødfødte, tre døde som små og en søn blev sindssyg i en alder af tolv år og måtte holdes indespærret. Under indtryk heraf overvejede Brorson at frasige sig bispeembedet, men han rettede sig dog så meget, at han d. 6. august samme år kunne bispevie af Sjællands biskop Peder Hersleb i Frue Kirke i København. Året efter giftede han sig med Johanne Christine Riese. Ægteskabet var lykkeligt. Der kom yderligere tre børn og hustruen nærede stor omsorg for sin svagelige mand, som hun ofte ledsagede på de anstrengende visitatsrejser i det udstrakte stift, der rakte fra Amrum til Harboøre og også omfattede Kolding, Fredericia og Vejle. Økonomiske bekymringer spillede en stor rolle i hjemmet, idet der var truffet den ejendommelige ordning, at Brorsons skulle betale sin forgængers gæld til staten, som han dog efter et ydmygt bønsskrift til kongen fik eftergivet en trediedel af. Bispegården var så forfalden, at den ikke kunne istandsættes. Brorson købte derfor en gammel skummel renaissancebygning, det såkaldte ";Tårnborg";, hvor familien boede med tjenestefolk og kusk og med den sindssyge søn indespærret i et afsides rum.

Også embedsførelsen som biskop tyngede Brorson. Han havde bl.a. store bryderier med den ortodokse sogneprest i Verst, Niels Tøxen, der ikke ville indføre Erik Pontoppidans nye pietistiske katekismus *Sandhed til Gudfrygtighed*, som Christian VI havde autoriseret i 1738. Både som embedsmand og personligt belastedes Brorson imidlertid først og fremmest af, at der i løbet af tredive år var indtruffet et skifte i regeringens politik overfor Herrnhuterne. Zinzendorf, som man mistænkte for separatistiske tendenser, var nu faldet i unåde ved hoffet, og samme år, som Brorsons udnævnelse til biskop fandt sted, udsendte regeringen den såkaldte ";Konventikelpakat";, der satte strenge grænser for forsamlingslivet. Den rettede sig ikke specielt mod herrnhuterne, men blev i de følgende år fulgt op af kongelige reskripter, der i vid udstrækning kriminaliserede missionærernes virksomhed. Til trods herfor fortsatte de herrnhutiske lægprædikanter med iver deres mission, der ikke mindst henvendte sig til vakte kredse og venligtsindede præster rundt om i Jylland. Hos Søren Kastrup i Stepping præstegård i det daværende Slesvig Stift opstod således et herrnhutisk center, der virkede som basis for missionærernes virksomhed i Jylland og på Fyn.

Brorson var enevældens mand og gik helhjertet ind for den statskirkelige pietisme, men han

havde siden sin tid i Tønder også haft et sympatisk forhold til herrnhuterne, som det nu blev hans embedspligt at modarbejde. At denne samvittighedskonflikt i høj grad belastede ham, fremgår af hans årlige indberetninger til Generalkirkeinspektionskollegiet, der var blevet oprettet i 1737 for i enevældens og pietismens ånd at holde opsyn med biskopper og præster og våge over den åndelige tilstand blandt kongens undersåtter. Det er karakteristisk, at Brorson søger at nedtone modsætningen mellem den statskirkelige pietisme og herrnhuterne. Visitatsberetningen for 1743 anbefaler en ";Christelig tolerance"; og taler udglattende om ";stridige meeninger"; og ";partier iblandt de redelig sindede"; (BVB, s. 15). Visitatsberetningen for 1746 giver yderligere et fingerpeg om konfliktens dybt personlige karakter, idet den undskylder, at Brorson på grund af en ";langvarig Svaghed";, som måtte behandles med ";Medicin og Stilhed";, ikke har kunnet visitere det pågældende år (BVB, s. 35f.).

Hvad der i virkeligheden foregik, fremgår af et brev fra den herrnhutiske missionær Andreas Grassmann, der var kommet til Stepping fra Herrnhut året før, til Zinzendorf, dateret 21. Februar 1746 (Archiv der Brüder-Unität in Herrnhut, sign. R 19 E 3.6. Nr. 172). Det giver en højst interessant beskrivelse af et besøg, som Grassmann aflagde hos Brorson i Ribe. Biskoppen havde tilkaldt ham med bud, og ved ankomsten faldt han ham grædende om halsen og betroede ham, at han i fjorten dage havde lidt af en særlig sygdom. Først og fremmest var han ængstet ved tanken om at have begået synden mod den Helligånd, den utilgivelige synd, at et omvendt menneske igen vender sig bort fra det sande tro. Heri kunne han dog ikke erklære sig skyldig men henviser til, at han altid havde været herrnhuternes ven. På grund af en uheldig fejllæsning (";feindt"; i stedet for ";freundt";) har Brorsonforskningen indtil for nylig haft vanskeligt ved at tolke dette brev. Det viser imidlertid klart, at Brorson havde bevaret sin venligtsindede holdning overfor herrnhuterne, og forklarer det ejendommelige faktum, at han som biskop og embedsmand i enevældens statskirke tilkalder en fremtrædende repræsentant for en vækkelsesretning, som øvrigheden havde kriminaliseret, og med ham begiver sig langt ind i en herrnhutisk præget sjælesorg, der dog, selvom Grassmann på Brorsons anmodning bliver i bispegården i flere dage, ikke fører til det ønskede resultat. Brorson oplever nok, som Grassmann skriver, ";ein Blick auf eine minut in die wunden";, men han når ikke frem til herrnhuternes glade frelsesvished. Brorsons ";særlige sygdom"; har uden tvivl været en af konflikten mellem hans loyalitet overfor enevælden og hans sympati med herrnhuterne forårsaget depression af psykosomatisk karakter, en dyb anfægtelse, der belyser hans ";svage sind";, hans hypokondriske konstitution, ængstelige embedsførelse og anfægtede tro.

Denne konflikt hæmmede i nogen grad Brorsons effektivitet som embedsmand, skal man tro biskop Hersleb, der i et brev til Generalkirkeinspektionskollegiet året efter betegner Brorson som ";en god, men eenfoldig, og ved Svaghed og Hypochondrie fast uduelig Mand";. Embedspligter og anfægtelser hæmmede også hans produktivitet som digter. De senere udgaver af *Troens rare Klenodie* indeholdt kun få nye salmer. Ellers skrev han hovedsageligt hyldestdigte til kongehuset og fornemme personer. I det hele taget synes han under indtryk af det problematiske forhold til herrnhuterne at holde sig til en mere gammeldags, håndfast bodsfromhed. Det fremgår af ";En Psalme mod den begyndende Lande-Plage 1745";, nemlig en grasserende kvægst, der forklares som Guds straf over den syndige menneskehed.

I 1755 nåede beretningerne om jordskælvet i Lissabon med nogle måneders forsinkelse Danmark. Det gjorde et chokerende indtryk overalt i datidens Europa og satte spørgsmålstegn både ved den optimistiskede oplysningsdeisme og ved den traditionelle gudstro. Brorson udleder af ";Lissabons ynkelige Ungergang"; en eftertrykkelig opfordring til omvendelse. Det omfattende alexandrinerdigt kontrasterer dramatisk og anskueligt Lissabons rigdom og pragt med katastrofens ødelæggelser. Bl.a. beskrives det, hvorledes jordskælvet indtraf medens folk

befandt sig i kirkerne:

Knap var Guds Helgens Fest begyndt med alle Klokker,
Folk som de kunde best i Kirkerne sig flokker,
I samme Øyeblik de vakler som et Baad,
Og Sangens Lyd forgik i Bævelse og Graad.
Som tusind Stykkers Knald man hørte under Jorden,
Med Domren, Slag og Skrald af fæle Afgrunds Torden,
Hver Pille gik som Rør, og Sveden overalt,
Som Draaber naar det tører, af hvert et Ansigt faldt
(BSS III, s. 188).

Det er ejendommeligt, at Brorson ikke ser katastrofen som et tegn på verdens snarlige undergang. I stedet tolker han gammeltestamentligt og traditionelt jordskælv som Guds straf over den syndige by men tilføjer også en pietistisk påmindelse om at udnytte "Naadens Tiid"; til omvendelse:

O Naadens Tiid, som her saa let gaaer over styre,
Hvad varstu nu saa kiær, hvert Øyeblik saa dyre,
Nu var det ikke som utidigt, at man før
Til Gud sig vendte om, end Siælen skal paa Dør
(BSS III, s. 190).

Svane-Sang

Året efter Brorsons død 1764 udgav en af hans søn Broder Brorson *Doct. Hans Adolph Brorsons fordum Biskop over Riber-Stift Svane-Sang*. Denne lille samling efterladte digte viser, at Brorson ingenlunde havde mistet sin kunstneriske kreativitet, men rent privat dyrkede en digtning, der i modsætning til de offentliggjorte, mere traditionelle digte vidner om, at han var fuldt på højde med sin tids litterære udvikling. Som de fremgår af forordet drejer det sig om "aandelige Sange";, der ikke var beregnet på offentliggørelse, men var blevet til i Brorsons sidste år "fornemmelig til hans egen og nærmeste Paarørendes indbyrdes gudelige Opmuntring, under hans ofte store Sinds og Legems Lidelser"; (BSS III, s. 29).

I den såkaldte "sangløse tid"; mellem barokkens generalbasvise og den nye sangkultur, der i slutningen af det 18. århundrede blomstrede op i forbindelse med en fornyet interesse for folkedigtningen, opstod der kun få originale sange. Senbarokkens og rokokkoens digtning og den italienske ariestil kunne ikke smelte samme til en enkel og sangbar enhed. I stedet satte man tekster til tidens populære marcher og danse. Selvom de oprindelige melodier desværre er tabt, står det klart, at også Brorson har anvendt denne teknik. Han forsynede populære tyske melodier med religiøse kontrafakturer, der følgelig fik karakter af arier, duetter, terzetter og kantater. Et berømt eksempel er arien "Her vil ties, her vil bies"; (BSS III, s. 86):

1.

Her vil ties, her vil bies
Her vil bies, o svage Sind!
Vist skal du hente, kun ved at vente
Kun ved at vente, vor Sommer ind.
Her vil ties &c. &c.

2.

Trange Tider langsom skrider
Langsom skrider. Det har den Art.
Dagene længes, Vinteren strænges
Vinteren strænges. Og det er svart.
Trange Tider &c. &c.

3.

Turtel-Due, kom at skue
Kom at skue! Bag Gierdet hist,
Der skal du finde Forsommers minde
Forsommers Minde, alt grøn på Qvist.
Turtel-Due &c. &c.

4.

Eja! søde Førstegrøde
Førstegrøde af bliden Vaar.
Lad det nu fryse, lad mig nu gyse
Lad mig nu gyse. Det snart forgaaer.
Eja! søde &c. &c.

5.

Due, kunde du begrunde
Du begrunde, hvad der nu skeer.
Kulden den svækkes, Blomsterne dækkes
Blomsterne dækkes, jo meer det sneer.
Due, kunde &c. &c.

6.

Kom, min Due, lad dig skue
Lad dig skue med Olie-Blad!
See! nu er Stunden næsten oprunden
Næsten oprunden, som gjør dig glad.
Kom, min Due, &c. &c.

Digtet anvender dacapo-ariens A:B:A-skema, der gentager de to første vers i hver strofe som en art refrain. Samtidig betyder gentagelserne inde i strofen, rim og indrim samt assonanser og allitterationer i forbindelse med den yderst enkle syntaks, det langsomme tempo og de mange cæsurer og pauser, at digtet får en dvælende, klangmættet karakter og generelt præges af en ekkoagtig musikalitet, der lader det fremtræde næsten som ";det svage sinds"; dialog med sig selv, en dæmpet samtale i psyken, der i sin tysthed næsten bliver til en hvisken på grænsen til den rene ordmusik. Strofe 1, 3, 5 og 6 er lagt i munden på Jesus, medens sjælens reaktioner kommer til udtryk i str. 2 og 4. Dialogen fører den anfægtede sjæl fra depressionens stilstand og håbløshed til fornyet håb, en proces, der billedliggøres gennem årstidernes skiften fra

vinter til forår og sommer. Jesus formaner på engang medfølelse og myndigt det ";svage Sind"; til ydmygt at holde ud, indtil sommeren kommer. Udtrykket ";vor Sommer"; betegner i første række anfægtelsens overvindelse i fornyet forening med Jesus. Sommeren kan imidlertid også opfattes som et billede på saligheden, således at digtet samtidig kan siges at udtrykke den aldrende Brorsons længsel efter dødens udfrielse af jordelivets trængsler. Endelig anvender *Troens rare Klenodie* sommeren som et billede på det kommende gudsrige: ";Naar dommedag kommer, begynder din sommer"; (BSS II, s. 319), således at længselen efter depressionens opløsning, dødslængsel og længsel efter Jesus genkomst danner en samlet tolkningshorisont for teksten. Med stor psykologisk indsigt og præcision arbejder Brorson her en spænding mellem forskellige lag i psyken. Hvor konstateringen af, at ";Vinteren strænges";, selvom ";Dagene længes";, som et svagt glimt af håb antyder, at foråret trods alt kommer nærmere, dvs. den anfægtedes bevidsthed om, at depressionens opløsning netop nærmer sig, jo tungere den bliver (str. 2), foldes dette billede helt ud i Jesu ord om, at de første forårsblomster dækkes og beskyttes ";jo meer det sneer"; (str. 5). Forståelsen (";begrunde"; = udgrunde) af denne hemmelighed er digtets omdrejningspunkt såvel individualpsykologisk som i relation til døden og til Jesu genkomst. Digtet antyder således en dobbelt oplevelse af tiden, på den ene side som stilstand og foreløbighed, hvor den med hele sin tomhed tynger menneskelivet og på den anden side samtidig dækker for en skjult tidsdimension, hvor tidens fylde allerede er under udfoldelse og nærmer sig det altomfattende nærvær, der i klenodie-salmen ";O! hvilken ære"; kommer til udtryk i identificeringen af Jesu kærlighed med verdensrummets uendelighed (BSS II, s. 273).

Med sin kombination af psykologisk indadvendthed og udadvendt naturmetaforik står ";Her vil ties, her vil bies"; strukturelt set på overgangen mellem to tekstgrupper i *Svane-Sang*, en række tekster, der med forkærlighed dvæler ved sindets intime forhold til Jesus og fortsætter den Jesuserotik og Højsangsmetaforik, der kendes fra den bernhardinske tradition og *Troens rare Klenodie* og en anden tekstgruppe, hvor Jesusforholdets intimitet åbner sig for et eskatologisk og kosmisk perspektiv. Til den første gruppe hører eksempelvis ";Mon Jesus mig ey ynker nu?"; (BSS III, s. 64), "Dejligste blant Qvinder!"; (BSS II, s. 63) og ";Hvad est du dog skøn, ja skøn"; (BSS III, s. 69), medens den anden gruppe omfatter storslåede himmelvisioner som ";Jeg seer dig, søde Lam, at staae / Paa Zions Bierge-Top"; (BSS III, s. 54), ";Den store hvide Flok vi see"; (BSS III, s. 123) og ";Naar mit Øje, Træt af Møje"; (BSS III, s. 111):

Naar mit Øje,
Træt af Møje,
Vaadt og mørkt af Taare-Regn,
Seer med Længsel
Af sit Fængsel
Op mod blide Salems Egn;
O hvor svinder da min Vee,
Bare ved derop at see!

Kontrasten mellem jord og himmel, mørke og lys (blide = strålende) illustrerer her, hvorledes tungsindets følelse af at være indespærret svinder gennem en udad- og opadrettet aktivering og af blikket, der i stedet for at fixere jordelivets lidelser åbner sig for et indtryk af visionær karakter. Synssansens evne til således at fange et glimt af en transcendent virkelighed, der fra *Troens rare Klenodie* kendes gennem anvendelsen af verbet ";kige";, forbindes i denne salme på ejendommelig vis med rosensduftens oversanselige kvaliteter, således som de især kendes fra ";Den yndigste rose";:

Ja jeg skuer
Dine Druer,

Paradiis! Den Livets Frugt.
Dine søde
Roser møde
Mig nu alt med deres Lugt;
Giver Tidens Aande-Drag
Ævighedens Luft og Smag.

Synssans og lugtesans, paradision og rosenduft viser her, hvorledes lugte- og synssansens oversanselige aspekter også i *Svane-Sang* er af den største betydning for Brorson og tilføjer tidens rytme ("Aande-Drag"); en transcendent evighedsdimension.

Vækkelsessangens spontant improviserende karakter, der i Troens rare Klenodie hyppigt medfører en kunstnerisk inegalitet, der især gør sig gældende i oversættelserne, er i *Svane-Sang* videreudviklet til en sand virtuositet, der med legende lethed håndterer komplicerede strofeformer og indviklede klangmønstre. Denne ejendommelige kombination af formel virtuositet med pietismens religiøse spiritualitet giver *Svane-Sang* en særstilling ikke bare i dansk litteratur men indenfor europæisk religiøs digtning i det hele taget.

Forfatterskabets efterliv

Udgaver og eftervirkning

Til Brorsons salmer og digte findes der med enkelte undtagelser ingen manuskripter fra digterens egen hånd. Sørgedigtet "Ved Anna Christina Brorsons begravelse 19. juni 1721" blev - uden overskrift - sammen med Nicolai Brorsons ligprædiken og digte og salmer af ham og Broder Brorson udgivet i Nicolai Brorsons *Sidste Afskeed Med sin... Egte-Hustrue Anna Christine Brorson*, Flensborg 1727. Dette mindeskrift findes i Det Kongelige Bibliotek indbundet i et samtidigt bind sammen med den eneste fuldstændige samling af de 12 salmehefter fra Tønder (sign. O 3380 8j). Det første Tønder-hefte fra 1732, *Nogle Jule-Psalmer...*, findes desuden, ligeledes indbundet sammen med Anna Christina Brorsons funebralier, i en bog, der har tilhørt Brorsons anden hustru, Johanna Christina Riese (Det Kongelige Bibliotek, sign. O 3389 8j).

I Brorsons levetid udkom i alt 7 oplag af *Troens rare Klenodie*, der tildels mangler årstal, men kan tidsfæstes til 1739, 1742, 1747, 1752, 1752 - 60, 1760 og 1760 - 67. Disse oplag er i nogen grad forskellige, idet der i de tre første optages nye salmer, ligesom trykfejl rettes og ortografien gøres til genstand for en fremadskridende modernisering.

Salmen "Mod den begyndte Landeplage 1745" indgår i *Troens Rare Klenodie* fra og med udgaven fra 1747, medens Brorsons ÓVitaÓ ved bispevielsen 1741 findes i en afskrift fra samme år (Kgl. Bibl., Kalls samling, nr. 502,4j). Af "Lissabons ynkelige Undergang" kendes kun udgaven København 1756. *Svane-Sang* blev udgivet 1765, året efter digterens død, af hans søn Broder Brorson og vandt kun ringe genklang, hvorfor den udelukkende kendes i denne ene samtidige udgave.

Ved sin død var Brorson ved at gå i glemme som salmedigter. Af salmerne fra *Troens Rare Klenodie* var 84 uden forfatterangivelse blevet optaget i *Den Nye Psalmebog* (1740), "Pontoppidans Salmebog", der aldrig opnåede autorisation, men til gengæld anvendtes i hertugdømmet Slesvig. *Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer* (1778), "Guldbergs Salmebog", rummer kun 39 overtaget fra Pontoppidan, og i *Evangelisk christelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huusandagt* (1798) er deres tal svundet ind til 3 stærkt

omskrevne salmer samt enkelte strofer.

Blandt almuen i Jylland fortsatte man imidlertid med at synge Brorsons salmer. Det var især tilfældet i Sønderjylland, hvor "Pontoppidans salmebog" var udbredt. I 1773 og 96 kom der også nye udgaver af *Troens Rare Klenodie*, som "de stærke jyder" var begyndt at anvende som salmebog. Herfra optog Hans Nielsen Hauge 52 salmer i sin *De sande Christnes udvalgte Psalmebog* (1799), der lagde grunden til Brorsons store betydning for den folkelige religiøse sang i Norge. Så sent som 1834 kom *Troens Rare Klenodie i nogle Aandelige Sange forestillet af Hans Adolph Brorson, forhen Biskop over Riber Stift i Viborg* "Bekostet af nogle christelige Venner i Fyen og Jylland".

Der synes således at bestå en ubrudt forbindelse mellem det 18. og det 19. århundredes folkelige Brorson-sang. Den Brorson-renaissance, der satte ind i anden halvdel af det 19. århundrede skyldtes imidlertid, i hvert fald i første række, en fornyet interesse for Brorsons salmer i kirkelige kredse. Forberedt af romantikken, hvor "Den yndigste rose" er genstand for Oehenschlägers, Rahbeks og Grundtvigs interesse, søger Biedermeier-hymnologien at grave fortidens salmedigtere frem af glemselen og pietetsfuldt at værne om de gamle salmer.

Det var *Svane-Sang*, der indledte genopdagelsen af Brorsons salmer, idet præsten og digteren Nicolai Søtoft 1820 i Jens Møllers Theologisk Bibliothek bd. XVII udgav 14 af digtene i omarbejdet skikkelse. Samtidig med Søtoft havde Anders Winding Brorson, sønnesøn af digterens broder biskop Broder Brorson, indledt en redningsaktion, der gjaldt *Troens Rare Klenodie*. Den resulterede i *Nogle af salig Biskop Hans Adolph Brorsons Psalmer*, København 1823, og efterfulgtes af den første samlede udgave af *Troens Rare Klenodie og Svane-Sang* samt nogle få mindre digte, Jens Albrecht Leonhard Holms *Psalmer og aadelige Sange af Hans Adolph Brorson*, Odense 1830.

Holms udgave kom i adskillige oplag og lagde grunden til et fornyet bredere kendskab til Brorsons salmer. Fra nu af vrimlede udgaverne frem, især kendes mange, der er udvidet med en redegørelse for digterens levnet meddelt af H. Halling. Blandt de folkelige udgaver er der også grund til at nævne *Brorsons Psalmer i Udvalg med et Tillæg af nogle Psalmer fra Kingos Tid, I Anledning af Tohundredaaret efter H.A. Brorsons Fødsel udgivet af John Hansen og Enrique With, Med et Forord af Pastor Vilh. Beck*, Odense 1895. Vilhelm Beck betegner heri Brorson som "Indre-Missions Psalmedigter". Samtidig blev Brorsons salmer i stigende antal optaget i de officielle salmebøger. Først i *Psalmebog for Kirke- og Huusandagt* (1855 med tillæg 1873 og 1890) derefter i *Psalmebog for Kirke og Hjem* (1898) og endelig i *Den Danske Salmebog* (1953), der ialt rummer 60 originale salmer og 70 oversættelser i mere eller mindre bearbejdet skikkelse. Som det fremgår af *Forslag til ny Salmebog, Betænkning afgivet af den af Kirkeministeriet 5. januar nedsatte salmebogskommission*, Bind 1 (betænkning nr. 1381), der kun foretager minimale ændringer i udvalget af Brorson-salmer og samtidig i nogen grad fører salmerne tilbage til deres oprindelige skikkelse, er Den Danske Folkekirkes interesse for Brorsons salmer usvækket, ja måske endog stigende.

Det første forsøg på en filologisk og historisk orienteret udgave af Brorsons salmer er L.R. Tuxen: *Hans Adolph Brorsons egne Psalmer og aandelige Sange*, København 1865. Denne udgave er værdifuld ved at anbringe salmerne i kronologisk rækkefølge fra rækken af Tønderhefter til de første udgaver af *Troens Rare Klenodie*, men anbringer fejlagtigt tre hefter uden titelblad før *Nogle Jule-Psalmer...* 1732. *Svane-Sang* optages ikke i udgaven.

Først P.A. Arlaud, *Hans Adolph Brorsons Psalmer og aandelige Sange*, København 1867, sætter sig for "at bringe Digterens Sange tilbage til deres oprindelige Reenhed". Arlaud lægger udgaven af *Troens Rare Klenodie* fra 1752, der af ham fejlagtigt opfattes som den sidste fra

digterens levetid, til grund for sin tekst og bringer læsemåder fra de andre udgaver og Tønderhefterne. Hans udgave omfatter desuden *Svane-Sang*, de mindre aandelige digte og "Lissabons ynkelige Undergang". Arlauds udgave danner grundlag for den begyndende Brorson-forskning, der under indtryk af modsætningsforholdet mellem Danmark og Tyskland understreger Brorsons danskhed. Den indledtes med A.D. Jørgensens Biografi *Hans Adolph Brorson*, København 1887, og fulgtes senere op af bl.a. Georg Brandes, Hans Brix, Vilhelm Andersen og L.J. Koch.

Standardværket for den videnskabelige beskæftigelse med Brorsons forfatterskab er idag Hans Adolph Brorson, *Samlede Skrifter I - III*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved L.J. Koch, København 1951, 1953 og 1965 (BSS), der også indeholder et musikhistorisk bidrag af Arthur Arnholtz. Hvad melodierne til *Troens rare Klenodie* angår, må der henvises til Henrik Glahn, *Melodier til Salmer af Hans Adolph Brorson*, der på væsentlige punkter korrigerer Arnholtz' melodiangivelser og bringer et fyldigt udvalg af det pietistiske melodistof. Til *Samlede Skrifter* knytter sig H.A. Brorson, *Visitatsberetninger og Breve*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved L.J. Koch, København 1960 (BVB). De *Samlede Skrifter* bringer alt tilgængeligt materiale, herunder også ÓVitaÓ og to prædikener, og lægger som Arlaud 4. udg. af *Troens Rare Klenodie* (1752) til grund for sin tekst med den begrundelse, at 2. udg. ikke bringer salmestoffet i dets fulde udstrækning og at 3. udg. er ortografisk inkonsekvent. Desværre har de af Povl Otzen i *Nogle hidtil ukendte Vers af Brorson*, København 1950, publicerede fund ikke i tilstrækkelig høj grad kunnet inddrages i fremstillingen af begyndelsen på Brorsons salmedigtning og hans forhold til Tønder-salmebogen. I modsætning til *Samlede Skrifter* bygger Hans Adolph Brorson, *Udvalgte salmer og digte*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (Danske klassikere) ved Steffen Arndal (BSD), København 1994 hvad *Nogle Jule-Psalmer* angår, på eksemplarerne i Det Kongelige Bibliotek samt på første udgave af *Troens Rare Klenodie* fra 1739 i Syddansk Universitetsbibliotek Odense.

Bibliografi

- [Primærlitteratur](#)
- [Sekundærlitteratur](#)

Primærlitteratur

- Hans Adolph Brorson, *Samlede skrifter I - III*, udg. af Det Danske Sprog og Litteraturselskab ved L.J. Koch, København 1951, 1953 og 1956 (BSS).
- Hans Adolph Brorson, *Visitatsberetninger og Breve*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved L.J. Koch, København 1960 (BVB).
- Hans Adolph Brorson, *Udvalgte salmer og digte*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (Danske Klassikere) ved Steffen Arndal, København 1994 (BSD).

Sekundærlitteratur.

- [Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)
- Arndal, Steffen, "*Den store hvide Flok vi see...*" *H.A. Brorson og tysk pietistisk vækkelsessang*, Odense 1989 (Odense University Studies in Literature vol. 24).
- Arndal, Steffen, *H.A. Brorsons liv og salmedigtning*, København 1994.
- Arndal, Steffen (ed.), *H.A. Brorson 1694 - 1994*, Hymnologiske Meddelelser 23 (1994), nr. 4.
- Arndal, Steffen, *H.A. Brorson. Pietisten og digteren*, i: Arndal (ed.) 1994, s. 263 - 272.

- Arnholtz, Arthur, "Brorsons Sangkunst", i: *I Svane-Sangens to-hundredeår*, Aarhus 1965.
- Bach-Nielsen, Carsten, "En ret bedugget himmelblå sjæl. Om sansning og natur hos Brorson", i: Dyrkjøb (ed.) 1994, s. 103 - 125.
- Brandes, Georg, "Sønderjyllands Betydning for dansk Kultur", i: *Samlede Skrifter XII*. København 1902, s. 236 - 252.
- Brix, Hans, *Tonen fra Himlen. Billeder af den kristelige Lyrik*. København 1912.
- Dyrkjøb, Ulrik (ed.), *Brorson: En bog i 300 året for salmedigterens fødsel*, København 1994.
- Elbek, Jørgen, "Brorsons jul og påske", i: Arndal (ed.) 1994, s. 273 - 282.
- Clausen, Karl, "Den folkelige Brorson-sang", i: *Svane-Sang*, privattryk, Skjern 1965, s. 96 - 109.
- Glahn, Henrik, *Melodier til Salmer af Hans Adolph Brorson. Et udvalg af pietismens åndelige sange med udarbejdet generalbas for orgel eller klaver*, København 1994.
- Hansen, John, *Hans Adolph Brorson og hans Brødre. "Det rare Kløverblad fra Randrup". Livsskildringer og Bidrag til et Tidsskildre*, Odense 1894.
- Jensen, Bo Green, "Den sagte Bevægelses liflige Vind. Om Brorsons rosenbilleder og højsangssymbolik", i: *Fra Nexø til Saxo. Een snes essays af gode læsere*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1986, s. 124 - 134.
- Jørgensen, A.D., *Hans Adolph Brorson*, København 1887 (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne, udg. af Frederik Nielsen).
- Koch, L.J., *Salmedigteren Brorson. En Mindebog til Tohundredaaret for hans Julesalmer*, København 1932.
- Mylius, Johan de, *Anskuelsesformer. Træk af dansk litteraturhistorie*, bind 1, Odense 1991 (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 21).
- Nielsen, Erik A., "Hjerteøjet - Brorsons salmer og emblematikken", i: Dyrkjøb (ed.) 1994, s. 63 - 101.
- Otzen, Povl, *Nogle hidtil utrykte vers af Brorson*, København 1950.
- Petersen, Anne Marie, *Kom min due. Hans Adolph Brorson og hans salmer*, Odense 2000.
- Pontoppidan-Thyssen, Anders, "Brorson og Pietismen. Med særligt henblik på eftertidens pietismekritik", i: Dyrkjøb (ed.) 1994, s. 11 - 38.
- Vilstrup, Harald, "Digteren Hans Adolph Brorson", i: *Vartovbogen* 1952, s. 88 - 122.
- Walther, Bo Kampmann, ";Roser og himmelduer. Hans Adolph Brorson, Salmer og digte";, i: Povl Schmidt et al. (eds.), *Læsninger i dansk litteratur I*, Odense 1998, s. 177 - 193.
- Widmann, Peter, "; 'Næsten oprunden' - et lærestykke om tid og evighed";, i: Dyrkjøb (ed.) 1994, s. 39 - 62.